

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

Bortbytingen i klassrummet

**En undersökning av de pedagogiska möjligheterna i arbete med
Selma Lagerlöfs novell *Bortbytingen*.**

Författare: Jessica Haltorp

Handledare: Bo G Jansson

Examinator: Sven Hansell

Ämne: Skönlitteratur i skolan

Kurs: LY3012

Poäng: 15 HP

Betygsdatum: 2012-06-05

Högskolan Dalarna

791 88 Falun

Sweden

Tel 023-77 80 00

Abstract

Syftet med uppsatsen är att på vetenskaplig grund problematisera hur en lärare skulle kunna arbeta med Selma Lagerlöfs novell *Bortbytingen* i en gymnasieklass i vår tid. Studien är en kvalitativ undersökning där en analys av Lagerlöfs novell ligger till grund för urvalet av didaktiska metoder. Valet av forskningsbaserad litteratur har grundats på valet av gymnasieelever som målgrupp. Genom att ta del av läroplanen i svenska för gymnasieskolan 2011 sammanfogar jag i uppsatsen styrdokumentet, den forskningsbaserade litteraturen och Lagerlöfs novell. Vidare jag genomför en analys där jag plockar fram teman och olika beröringspunkter som jag funnit i texten. Förhoppningen är att min uppsats ska vara till hjälp för olika lärare och elevgrupper. De slutsatser jag drar är att ingen tolkning kan vara fel och att det måste tillåtas att finnas lika många tolkningar som det finns elever. Elevernas egna erfarenheter och intressen måste få spela in för att kunna göra novellen relevant.

Nyckelord: Litteratursamtal, Bortbytingen, Lagerlöf, lärarhandledning, gymnasieelever.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
1.1 Syfte.....	4
1.2 Frågeställning.....	4
1.3 Metod.....	4
2. Tidigare forskning av relevans för uppsatsen.....	4
2.1 Litteraturen och skolan.....	6
2.2 Välja undervisning.....	7
2.3 Selma Lagerlöf-forskning och <i>Bortbytingen</i>	9
3. Styrdokument.....	11
4. Analys och resultat.....	12
4.1 Innehållssammanfattning av <i>Bortbytingen</i>	12
4.2 Novellanalys.....	13
4.3 Valmöjligheter.....	15
4.4 Mötet mellan styrdokument och litteratur.....	18
4.5 Hinder och problem.....	21
5. Diskussion och slutsatser.....	24
6. Sammanfattning.....	27
7. Källor.....	29

1. Inledning

Min tanke med uppsatsen är att undersöka de pedagogiska möjligheterna för Selma Lagerlöfs (1858-1940) novell *Bortbytingen* (i författarens *Troll och människor* 1915). Novellen har inslag av saga och svensk folktro. Det finns idag ett stort intresse för fantasy bland ungdomar i och med böcker och filmer såsom *Twilight* och *Harry Potter*, och min tanke med att använda Lagerlöfs novell är att ge eleverna en bakgrund till fantasy genom att visa dess föregångare, sagan. Litteraturen har många möjligheter att väcka diskussioner och nya tankebanor hos elever. Genom att aktualisera ett snart 100-årigt verk är min förhoppning att skapa ett arbetsunderlag som även kan ge elever möjlighet att utveckla ett historiemedvetande, både gällande genrer och svensk historia genom folktro och hur samhället såg ut i början av 1900-talet.

Mitt intresse för Lagerlöfs novell bottnar i ett intresse för de ämnen hon behandlar, inte bara i *Bortbytingen* utan genomgående i hela hennes författarskap. Men som lärare kan jag inte ta upp alla böcker en författare skrivit, arbetsområdet kommer då att bli alldeles för stort och det finns en överhängande risk att eleverna tröttnar och inte finner någon mening i det långa arbetet. Genom att välja Lagerlöfs korta novell *Bortbytingen* hoppas jag kunna aktualisera Lagerlöfs teman och plantera en lust hos eleverna att själva läsa mer. Mitt förslag är inte universiellt och passar inte alla typer av lärare och elever. Mitt förslag är *ett* samlat förslag där jag prövar de möjligheter som jag finner. Mot bakgrund av tidigare forskning och de styrdokument som finns är min ambition att undersöka möjligheterna för ett arbete kring en kort novell av en av våra stora svenska författare.

Innehållet i Lagerlöfs novell behandlar värderingar, skrock och sagomotiv som fortfarande kan vara intressant och aktuellt för ungdomar. Genom att göra en analys av novellen vill jag kartlägga vad novellen innehåller och samtidigt föra ett resonemang kring vad texten kan ge – vad den har för potential till att knyta an till vår tid och didaktiska metoder. Jag har valt ut ett antal författare inom didaktikforskning som jag anser vara relevanta för mig och min uppsats, jag hävdar som tidigare sagt ingen universal lösning eller fullständighet – då detta skulle innebära ett alldeles för oöverskådligt arbete både för mig som skribent och för dig som läsare.

Det har diskuterats under åren om hurvida eleverna kan finna äldre klassiska verk som intressanta i och med att populärkulturen inverkar på deras intresse till stor del. Mitt resonemang bygger på att äldre klassiska verk kan göras aktuella för eleverna om läraren använder relevanta pedagogiska arbetsmetoder kring litteratur. Populärkulturen bär med sig vissa svårigheter för äldre texter som får konsekvenser för undervisningen, dessa ska vi titta närmare på i uppsatsen, exempelvis föråldrat språk m.m. Detta föråldrade språk kan i sin tur skapa problem för tolkningen av texten. Att läsa är inte samma sak som att förstå, vilket är viktigt att påpeka redan nu inledningsvis.

Under min egen skolgång uppfattade jag som elev ofta att läraren ställde frågor som det endast fanns *ett* rätt svar till. Detta gör, inom litteraturundervisning, att alternativa tolkningar plockas bort och kan då utgöra hinder för elevers engagemang inom området. Jag upplevde som tonåring att jag själv ville finna min egen tolkning av texter och att jag hade ett

behov av att få framföra mina tankar kring det lästa, vilket jag tror att många unga delar med mig. Samtidigt är det viktigt för mig, nu som lärare, att livet utanför skolan samverkar med undervisningen och plockas in i klassrummet för att undervisningen ska bli relevant för eleverna, något som jag själv kunde sakna ibland inom min egen skolgång.

Den forskningbaserade litteratur som ligger till grund för mitt resonemang under punkt 4 är utvalt genom att jag plockat fram litteratur jag tidigare stött på inom min lärarutbildning. Jag är väl medveten om att jag genom att välja ut vissa även valt bort andra, men som jag tidigare påpekat hävdar jag ingen universiell lösning utan endast ett förslag på hur undervisning kring Lagerlöfs novell skulle kunna se ut.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att på vetenskaplig grund problematisera hur en lärare skulle kunna arbeta med Selma Lagerlöfs novell *Bortbytingen* i en gymnasieklass i vår tid.

1.2 Frågeställning

Vilka didaktiska metoder kan tillämpas i arbete med Lagerlöfs novell?

Hur kan novellen och dess innehåll aktualiseras i en gymnasieklass i vår tid?

Vilka delar av läroplanen kan beröras för att göra novellen relevant?

1.3 Metod

Studien är en kvalitativ undersökning där en analys av Lagerlöfs novell ligger till grund för att välja ut didaktiska metoder att arbeta med. Utgångspunkten för valet av forskningsbaserad litteratur kring pedagogik ligger i valet av gymnasieelever som målgrupp. Genom att ta del av läroplanen i svenska för gymnasiet 2011 ska jag knyta ihop Lagerlöfs novell med den forskningbaserade litteraturen och aktualisera mina val med stöd av läroplanen. Analysen av novellen grundas på en närläsning där jag kommer plocka fram teman och olika beröringspunkter som jag finner i texten. Min förhoppning är att min uppsats ska vara till hjälp för olika lärare och elevgrupper. Avgränsningen av forskningsbaserad litteratur bygger på att jag tagit del av forskning som jag tidigare stött på under min utbildning. Jag har valt att inte ta upp litteratur som förespråkar rätt och fel svar i litteraturundervisning då denna inte fyller något syfte för uppsatsens analys och inte heller samverkar med önskemålen i läroplanen.

2. Tidigare forskning av relevans för uppsatsen

I följande avsnitt presenteras forskning som är viktig för min uppsats därför att de på olika sätt behandlar en lärandesyn som jag anser vara betydelsefull för mitt yrkesutövande. De olika författarnas resonemang kring undervisning stämmer väl överens med den kunskapssyn och inlärningsmetod som idag fungerar inom den svenska skolan. Jag har gjort urvalet genom att plocka sådan litteratur som jag tidigare stött på inom min utbildning och därför känner till på olika sätt. Jag är medveten om att jag genom att välja dessa även har valt bort andra, men jag anser att de forskare som valts ut till uppsatsen är betydelsebärande för mitt kommande resonemang under punkt 4.

Klassrumssituationer är unika situationer på så sätt att den som ställer frågan oftast redan vet svaret på den. Detta styr både elever och lärare medvetet och omedvetet. Roger Säljö, som är professor i pedagogisk psykologi, har skrivit boken *Lärande i praktiken* (2000) där han beskriver hur skolans verksamhetssystem bygger på olika pedagogiska traditioner. Dessa pedagogiska traditioner bygger i sin tur på olika ideal om hur man bör undervisa. När läraren undervisar återskapas det traditionella sättet att undervisa samtidigt som det byggs ut och förs vidare. Dessa frågor som både har ett rätt svar och många fel svar, skapar problem i litteraturundervisning, där egna tolkningar av texten sällan kan vara fel. Säljö (Ibid. s. 187) menar att vi kommunicerar med texten och att vi snarare läser dialogiskt än monologiskt. Att läsa dialogiskt innebär att läsaren kommunicerar med texten i sina tankar och ställer frågor till texten mentalt. Samtidigt menar han att texten är monologisk på så sätt att vi inte kan ställa frågor till författaren, men vi kan ställa frågor till oss själva och de medläsare vi har när vi samtalar om texten (Ibid. s. 191). Han skriver att: "... texter lever inte i isolering. De ingår i kommunikativa sammanhang där också samtal och andra former av interaktion förekommer." (Ibid. s. 186).

Men är vissa tolkningar mer giltiga än andra? Den frågan ställer sig Lars Wolf, docent i litteraturvetenskap som skrivit boken *Läsaren som textskapare* (2002). Wolf skriver att det funnits olika sätt att se på läsare och text genom historien och där det tidigare funnits rätt och fel svar finns det numera inte några rätta svar till vad en text betyder och innehåller. Wolf menar att det är läsaren som ger texten mening (Ibid. s. 21-22). Han menar att texten ges mening i ett möte med en läsare och att tolkningen äger rum i det ögonblick läsningen sker (Ibid. s. 23-26). Wolf presenterar två sätt att läsa text på, efferent läsning och estetisk läsning. Efferent läsning bygger på informationshämtande, läsaren tar med sig information från texten och använder den i olika sammanhang. Exempelvis när man läser en manual för en diskmaskin för att senare använda den. Estetisk läsning innebär att läsaren dras med i texten, lever sig in i händelseförloppet och lever både med och i texten under själva läsningen (Ibid. s.22). Alltså i läsning av skönlitteratur. Den estetiska läsningen ligger närmast till hands när man t.ex. arbetar med Lagerlöfs skönlitterära novell. Wolfs resonemang blir en utbyggnad av Säljö tankar kring litteraturen och läsaren. För att läsaren ska kunna använda sig av en estetisk läsning krävs både yta och djup. Med yta menar Wolf vad texter säger –textens objektiva fakta, sk. meaning, och djup – hur vi förstår texten och hur vi tolkar den, sk. significance (Ibid. s. 30). Därmed krävs en litterär kompetens, läsaren måste kunna diskutera kring en text och reflektera kring sin läsning, detta går ihop med vad Säljö anser om texter och läsares behov av interaktion samtidigt som det problematiserar läsningen, texten ställer alltså vissa krav på sin läsare att förstå. Wolf påminner också sin läsare om att det är inte samma sak att läsa som att förstå, något som läraren bör ha i bakhuvudet i arbete kring litteraturundervisning.

Läraren bör, menar Wolf, hjälpa sina elever att hitta sin egen tolkning till texten samtidigt som läraren då måste undanhålla sin egen texttolkning för att inte påverka elevens, vilket kan vara både svårt och ibland omöjligt. Eleverna måste ges tillfälle att utmanas och provoceras genom att belysa textens signaler och strukturer. Wolf skriver att: "... texter principiellt är mångtydiga." (Wolf 2002, s. 138) och detta är något som läraren måste påpeka

och införliva hos eleverna. Wolf anser att ett viktigt inslag i litteraturundervisning bör vara att lära något om sig själv, att lära sig samtala bör också vara att lära sig tänka (Ibid. s. 136 och s. 152).

Vad som också är viktigt att påpeka, både för läraren själv och för eleverna, är att den tolkning som varje individ har är unik och bör också få vara just unik. Judith A. Langer är professor och har skrivit boken *Litterära föreställningsvärldar* (2005), hon skriver att dessa tolkningar kan benämnas som föreställningsvärldar. De beror på vad vi har för kunskaper sedan innan, känslan vi har när vi läser och om läsaren kan relatera till texten. Därför måste dessa tolkningar få utrymme att skilja sig åt mellan individer och accepteras, som Wolf antytt så finns det numera inte någon korrekt tolkning av en text, utan många. Samtidigt bör de ifrågasättas för att skapa diskurser som låter oss bygga ut våra föreställningsvärldar, eller textvärldar (Langer 2005, s. 24). Efter att läsaren läst texten menar Langer att det finns ett tillfälligt intryck av det lästa som kan ändras när man börjar diskutera med andra (Ibid. s. 30). Läraren måste skapa ett klimat i klassrummet som bygger på öppenhet och förtroende kring litteratursamtalen för att eleverna ska våga testa sina tankar och bygga ut sina resonemang (Ibid. s. 61). För att kunna genomföra detta anser Langer att ett maktskifte från lärare till elev är nödvändig som ett första steg. Litteratur, menar Langer, måste ses som tankeväckande istället för frågor som ska besvaras (Ibid. s. 77). Om läraren ska våga ta detta steg i ett maktskifte och se litteratur som tankeväckande bör också läraren se eleverna som kompetenta tänkare. Läraren måste våga låta eleverna axla den roll som krävs i dessa litteratursamtal, samtidigt som hon måste vara beredd att hjälpa eleverna vidare. Läraren kan inte veta på förhand vad eleverna kan behöva hjälp med och kan därför inte heller planera för detta innan (Ibid. s. 101-102).

2.1 Litteraturen och skolan

Utbildningstiden och ungdomstiden har förlängts om vi jämför idag med hur det såg ut för 20 år sedan. Populärkultur spelar stor roll för ungdomar och den används i det egna identitetsskapandet, detta menar forskaren, läraren, litteraturvetaren och lektorn Magnus Persson i sin bok *Populärkulturen och skolan* ((Red.) 2000). Detta kan få konsekvenser för annan litteratur som presenteras i skolan, bl.a. Selma Lagerlöfs novell. Persson menar att populärkulturen har blivit ett alternativt bildningsmedel och konkurrerar med skolan om tid, intresse och uppmärksamhet (Ibid. s.16). Persson anser att där skolan tidigare försökt bekämpa populärkulturen, så bör den nu sättas i perspektiv till annan litteratur för att skapa intresse och mening hos eleverna. Han belyser en, vad han kallar, kärnfråga för pedagogiken: ”Hur kan man bedriva en undervisning som på allvar utgår från elevernas egna erfarenheter och som behandlar dessa med respekt?” (Ibid. s. 49). Han anser att den centrala ambitionen hos varje lärare bör vara att låta eleverna skapa nya erfarenheter utifrån deras tidigare erfarenheter. Perssons kärnfråga kan ställas mot och föras samman med vad Langer, Wolf och Säljö anser som sina pedagogiska kärnfrågor, de är alla i princip likvärdiga och belyser samma problematik – med olika formlueringar.

Identitetsskapandet sker under hela livet, men mest intensiv är processen under tonårstiden. Människan har i alla tider funderat över varför man finns till, vad är meningen med livet och vem är jag? Något som kan bidra och hjälpa till i denna process är

historiemedvetande, enligt Peter Aronsson, professor i historiebruk och kulturarv som skrivit boken *Historiebruk* (2004). Han menar att identitet skapas och omvandlas i sociokulturella lärprocesser och kulturmöten. Tonåringens egen plats i historien blir viktig för individen, Aronsson skriver:

När vi talar om att det förflutna bidrar till att skapa mening, legitimitet och hantera förändring säger vi samtidigt att det knyter samman det förgångna med vår egen tid. Men det slutar inte där. Förändringen bär i sig föreställningar inte bara om det förflutna utan även om framtiden. (Aronsson 2004, s. 67).

Det blir på så sätt viktigt för lärare och elev att diskutera och tolka både dåtid, nutid och spekulera kring framtid på relevanta sätt för eleven och dennes identitetsskapande. Ett steg i detta kan vara att läsa en äldre text såsom Lagerlöfs novell för att senare knyta den till nutid. För att anknyta till Wolf så innebär detta att lära sig tänka och då lära sig något om sig själv.

Men varför läsa litteratur? Den frågan ställer sig Magnus Persson i *Varför läsa litteratur?* (2007), han skriver bl.a.: ”Litteraturläsning ger upplevelser och kunskap, är språkutvecklande och stärker såväl den personliga som den kulturella identiteten.” (Ibid. s. 218). Han menar också att läsaren blir tolerant och empatisk genom litteraturen. Persson skriver längre fram att litteraturläsning inte *är* språkutvecklande, men den *kan* vara det. Men kan man då som lärare bara ta vilken bok som helst? Nej, menar Persson. Läraren måste legitimera valet för eleverna och sig själv för att alla parter ska få något att förhålla sig till. Det måste alltså finnas en didaktisk ram och något sorts mål, vilket vi ska undersöka närmare i nästa del.

2.2 Välja undervisning

Lärare ställs inför didaktiska val och beslut varje dag och dessa val får betydelse för eleverna på olika sätt. Läraren måste ha i åtanke de didaktiska frågorna när hon utformar undervisningen. Vad, hur, varför och vem blir de mest övergripande och viktiga frågorna hon bör ställa sig. Vad representerar innehållet, hur representerar förmedlingen, varför är motivet och vem är både elevgruppen och läraren själv. Fil.dr, lektorn och lärarutbildaren Gunilla Molloy skriver om de didaktiska frågorna och valen i sin bok *Att läsa skönlitteratur med tonåringar* (2003). Molloy anser att hur-frågan är mer komplex än de andra eftersom frågan innebär hur man arbetar och hur man tillgodogör sig goda läsvanor inom litteraturundervisningen. Hon pekar också på vikten av att svenskläraren är bekant med litteraturteori, genusteori och receptionsforskning för att kunna förklara sina val och aktualisera dessa för eleverna. Receptionsforskningen behandlar hur viktigt det är att läsaren av en text förstår genom att anknyta texten till tidigare erfarenheter.

Svenskämnet bör, enligt Molloy, ses med en helhetssyn där läsande, skrivande och grammatik är delar av samma avsnitt (Molloy 2003, s. 38). Hon höjer också ett varnande finger för att glömma vem-frågan. Om läraren går vidare på rutin och gör som hon alltid har gjort är faran att eleverna inte hänger med. Den tänkta elevgruppen överensstämmer sällan med den verkliga om man som lärare planerat utan att ta hänsyn till hur gruppen faktiskt ser ut (Ibid. s. 36). Molloy anser att läraren och elevgruppen inte bör behandla texterna isolerade från vad som sker i klassrummet. Läraren bör föra samtal om samband mellan texten och

elevernas verklighet (Ibid. s. 42). Om innehållet är främmande så kan inte texten förankras på elevernas erfarenheter, vilket gör att de inte förstår eller kan tillägna sig texten (Ibid. s. 43).

Enligt f.d. universitetslektor, lärarutbildare och läromedelsförfattare Bengt Brodow och hans medförfattare Krisitna Rininsland som är grundskollärare med erfarenhet av lärarutbildning och försöksverksamhet är lärarens utmaning att hitta texter på rätt nivå, inte för enkla och inte för avancerade. I boken *Att arbeta med skönlitteratur i skolan – praktik och teori* (2005) skriver de om just detta. De menar att det är viktigt att läraren skapar sammanhang genom hela undervisningen, detta går ihop med Molloy's rekommendationer från 2003. Brodow och Rininsland för en hypotes att eleverna utökar sin läskapacitet och associationsförmåga genom att läsa skönlitteratur:

Istället måste man bland eleverna marknadsföra de inte så bevisbart nyttoinriktade argumenten att skönlitteraturen ger oss tillfällen att möta människor med deras livsöden, relationer, tankar och känslor i en helt annan rikedom än ett vardagsliv kan erbjuda och att man i litteraturen får uppleva en mångfald miljöer i nutid och gången tid. (Brodow och Rininsland 2005, s. 92).

De bygger ut sin hypotes med tanken att om läraren ska skapa ett varaktigt intresse för att läsa får läraren inte avskräcka eleverna genom litteratur som är för svår och tråkig (Brodow och Rininsland 2005, s. 95). Samtidigt måste läraren coacha eleven att utvecklas och utmana sig själv, även arbetsformerna i skolan måste utveckla självständighet, samarbetsförmåga och den omskrivna livslånga lusten att lära. Slutligen framhåller Brodow och Rininsland att noveller kan ge lika mycket som en roman, både innehållsmässigt och berättartekniskt (Ibid. s. 134).

Att läsa dialogiskt istället för monologiskt är en utmaning för varje lärare och varje elev i sig, detta har Säljö redan behandlat och senare även Gunilla Molloy i boken *Reflekterande läsning och skrivning* (2008). Molloy anser att läraren bör träna eleverna till reflekterande läsning och att läsningen borde ses som en aktiv handling. Hon påvisar även vikten av att ställa frågor på ett sådant sätt att elevens känslor uppmärksammas och att frågorna inte får ha ett rätt svar enligt en mall (Ibid. s. 71). Tanken att läsarens tolkning av texten aldrig kan vara fel går ihop med Säljö, Wolf och Langers tankar kring litteraturläsning och föreställningsvärldar. Molloy förespråkar en fri läsning där svaren varken kan vara rätt eller fel och detta ställer hon i kontrast till hermeneutiken och new criticism som har en grund i att det finns rätt och fel svar, en bestämd mening, när läsare analyserar en text (Ibid. s. 72). Hon berör receptionsteori även i *Reflekterande läsning och skrivning*, att mening uppstår i mötet mellan text och läsare, hon skriver: ”Om vi lärare kan förhålla oss öppna inför hur olika elever tillför texten ny mening, kan vi också ge eleverna den erfarenheten att deras åsikter har betydelse.” (Ibid. s. 73). Det gemensamma samtalet kan fördjupa förståelsen av en text och Molloy förespråkar Adian Chambers förslag kring litteratursamtal som bygger på gillande, ogillande, frågetecken och kopplingar. Detta kan ge eleverna trygghet och att det inte finns ett på förhand givet rätt svar. Många elever behöver träna upp förmågan att samtala kring texter och Molloy ger ett handfast tips på hur läraren bör fråga sina elever om texter. Istället för att fråga varför bör läraren fråga hur eleven vet, den viktigaste frågan blir enligt Molloy; hur vet du det? (Ibid. s. 77).

Vid aktiv läsning skapas mening och det är läsaren som ger texten mening. Molloy bygger vidare på bl.a. Säljö och Wolfs resonemang kring detta. Om eleverna missat något i texten, inte förstått något betydelsebärande, kan detta lyftas fram i litteratursamtalen på ett helt annat sätt än vid tyst och privat läsning (Molloy 2008, s. 204). Molloy anser att det är viktigt att eleverna får höra åsikter som skiljer sig från deras egna för att skapa en utvecklande och tankeväckande dialog. Precis som Wolf och Aronsson anser hon att läsningen bör ha inslag av att individen får lära sig något om sig själv genom litteraturen. Men varför ska då alla elever läsa samma bok? Molloy menar att läsning av en gemensam bok kan främja demokratiuppdraget. Vi har då läst samma bok och kan diskutera den, lära oss acceptera olika tolkningar och börja förstå andras tankar (Molloy 2008, s. 335).

Att undervisa är onekligen att välja, den didaktiska vad-frågan tas ofta förgiven trots att den är viktig ur flera perspektiv. Boel Westerberg, universitetslektor i religionsvetenskap och Bengt Linnér, professor i svenska med litteraturredaktisk inriktning har skrivit boken *Att undervisa är att välja* (2009). Innehållet som läraren väljer ut måste relateras till syfte och mål, både styrdokumentet och lärarens egna syften och mål. Om läraren har valt en för avancerad text kan eleven inte tolka den och inget meningsskapande sker (Ibid. s.172). Linnér och Westerberg följer Langer, Molloy, Brodow och Rininslands tankar kring att finna texter på rätt nivå. Läraren måste visa ett engagemang för den utvalda litteraturen och för elevgruppen enligt Linnér och Westerberg, de skriver:

För att en lärare, både för sig själv och för sin elevgrupp, ska kunna framstå som en meningserbjudande lärare är förutsättningen bland annat att ett erbjudande föregås av ett engagemang och skapande. (Linnér och Westerberg 2009, s. 166).

Linnér och Westerberg påpekar också att lärarens egen utbildning ligger till grund för hur hon presenterar ett material och en undervisning. Läraren är onekligen färgad av sin egen skolgång, både positivt och negativt, detta anser även Säljö som talat om hur läraren för vidare pedagogiska traditioner på gott och ont. Även Molloy behandlar ämnet i viss utsträckning i *Reflekterande läsning och skrivning*. Gemensamt för alla fyra är att de ger rekommendationen att läraren reflekterar över sin skolgång och gör sig själv medveten om vad som varit positivt och negativt, för att undvika att falla i samma fällor i sin egen yrkesutövning. Vad-frågan blir ett ställningstagande för läraren då hon måste ta i beaktande sin egen skolgång, styrdokumentens mål och sitt eget syfte med just den text hon valt ut till elevgruppen.

2.3 Selma Lagerlöf-forskning och Bortbytingen

Selma Lagerlöf är onekligen en viktig svensk författare. Enligt Vivi Edström som skrivit *Selma Lagerlöfs litterära profil* (1986) var Lagerlöf förtrogen med sagans form och motiv. Hon hade en lång erfarenhet av sagor i och med sin uppväxt i Värmland. Edström skriver att den inre förvandlingen är ett återkommande tema i Lagerlöfs författarskap, läsaren får följa karaktärernas inre resa samtidigt som den yttre. Lagerlöf använder sig av sagans berättartekniska grepp för att slå an sagans ton och antyda att allt ändå kommer att sluta väl i och med Det var en gång...

Edström går igenom stora delar av Lagerlöfs författarskap och analyserar flertalet av verken. Om *Bortbytingen* som ingår i novellsamlingen *Troll och Människor* från 1915 skriver hon:

Exempel på en berättelse som bygger på sagomönster men har en 'modern' psykologi är 'Bortbytingen' (*Troll och människor*). Den är i själva verket en allegori över ett äktenskap som håller på att spricka, därför att modern tas i anspråk av ett handikappat barn. Men visst rymmer den också den genuina sagans hemlighetsfulla magi. (Edström 1986, s. 194).

Edströms tolkning kan ifrågasättas utifrån bl.a. Langers resonemang kring föreställningsvärldar och då även accepteras utifrån Perssons tanke att ingen tolkning kan vara fel. Men ett viktigt motiv som Edström tar upp angående Lagerlöfs författarskap och berättartekniska motiv är hur "Hindrare och hjälpare, vandringar och viktiga vägskäl ingår i handlingen." (Edström 1986, s. 195).

Gunnel Weidel skriver om Lagerlöfs författarskap i *Helgon och gengångare* (1964) där hon går igenom Lagerlöfs uppväxt och möten med olika religiösa rörelser. Weidel skriver att folktron präglade Lagerlöfs uppväxt och att hon där fascinerades av både folktron och folksagor. Weidel beskriver hur Lagerlöf själv trodde på olika skogsvaror under sin barndom och att detta senare blev en del i hennes författarskap. Weidel anser att Lagerlöfs sökande efter det övernaturliga på så sätt blev en betydande del i författarskapet. Även om Weidel inte skriver något om Lagerlöfs novellsamling *Troll och människor* går hennes resonemang ihop med Edströms kring Lagerlöfs förtrogenhet med folketro och sagans form.

Vivi Edström utkom 2002 med ännu en bok om Selma Lagerlöf, *Selma Lagerlöf Livets vågspel*. Edström beskriver hur Lagerlöf var utmattad efter att ha skrivit *Kejsarn av Portugalien* och att utmattningen alltid följde efter en ny bok för Lagerlöf. Enligt Edström brukade Lagerlöf ge ut novellsamlingar som ett sorts substitut till romaner när hon inte hann med att skriva färdigt längre texter. Edström beskriver novellsamlingen *Troll och människor* som "...Selma Lagerlöfs främsta novellsamling och en av vårt 1900-tals bästa på det hela taget." (Edström 2002, s. 448). Edström beskriver hur Lagerlöf manar fram mörka berättelser som konfronterar yta och djup i novellsamlingen, hon skriver om konfrontationen; "...där primitiva krafter besegrar förnuftet. Hon manifesterar också sitt absoluta gehör när det gäller novellens former." (Ibid. s. 449). Dessa primitiva krafter kan i novellen *Bortbytingen* ses i form av trollen. Novellen är också en av de mest kända novellerna i samlingen, som Edström anser bygga på gamla folksagor och föreställningar om bortrövade barn. Edström bygger vidare på resonemanget med ett äktenskap "...som visar förstörelsens obönhörliga gång." (Ibid.). Edström menar att hustruns och mannens krafter motverkar varandra och mannen förstör sitt äktenskap genom att försöka skada bortbytingen. Modern däremot, har räddat sin son genom att ha räddat trollens barn. I en tid då kvinnor saknade rösträtt och ansågs stå under mannen kan detta tolkas som ett form av uppror mot patriarkalet. Edström avslutar den korta analysen av novellen med att understryka sagans roll för novellen, eftersom novellen bygger på gamla folksagor och antar sagans form slutar den också därför lyckligt.

Edström framhåller Lagerlöfs roll för den svenska litteraturen och det svenska språket. Edström menar att Lagerlöf många gånger var djärv i sitt språk och i sin litterära form, och att hon genom detta har påverkat den svenska litteraturen efter sig och därmed också det svenska språket. Lagerlöf framhålls som en målmedveten författare som gärna tog sig an större uppgifter, Edström menar att Lagerlöf ville skapa tankar hos sina läsare i och med sitt skrivande. Djärvheten ses därför också i *Bortbytingen* där kvinnans skydd över bortbytingen visar sig vara rätt och att mannen genom sina metoder har haft fel.

3. Styrdokument

I *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan* (2011) från Skolverket står följande att finna om skönlitteratur i svenskämnet:

Eleverna ska ges möjlighet att i skönlitteraturen se såväl det särskiljande som det allmänmänskliga i tid och rum. Undervisningen ska också leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Den ska utmana eleverna till nya tankesätt och öppna för nya perspektiv. (*Läroplan för gymnasieskolan* 2011, s. 160).

Skolverket berör alltså föreställningsvärldar som något eleven bör få förståelse för, även ”det särskiljande” och ”det allmänmänskliga” (*Läroplan för gymnasieskolan* 2011, s.160) som kan tolkas som en form av djup och yta i en text. I styrdokumentet för svenska fastställs att eleverna ska möta olika typer av skönlitteratur och att de med hjälp av denna ska lära känna sig själva och sin omgivning. För att eleverna ska kunna göra detta ska innehållet sättas i relation till egna erfarenheter och intressen (Ibid.). I undervisningen ska eleverna också utveckla: ”Förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritisk granska texter samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa.” och ”Kunskaper om centrala svenska och internationella skönlitterära verk och författarskap samt förmåga att sätta in dessa i ett sammanhang.” (Ibid. s. 161). Skolverket nämner också att eleverna ska utveckla kunskaper om genrer och skönlitteratur från olika tider av båda könen.

Skolans värdegrund ska ”stärka elevernas tro på sig själva och på framtiden.” (*Läroplan för gymnasieskolan* 2011, s. 8). Skolan ska också ansvara för att varje elev skaffar sig kunskaper om kulturarv såväl svenska som nordiska och västerländska (Ibid. s. 10). En livslång lust att lära ska förankras i varje elev genom demokratiska arbetssätt och att lärare och andra som verkar inom skolan ska inspirera och uppmuntra eleverna vidare i sin kunskapsutveckling (Ibid. s. 5).

Myndigheten för skolutveckling utkom 2008 med *Gör klassikern till din egen – att arbeta med skönlitteratur i klassrummet*. Den fungerar som en inspiration och handledning till lärare i svenska. Myndigheten för skolutveckling tillsammans med historiedidaktikern Monika Vinterek skriver att historisk skönlitteratur och dess skildringar av individuella människooöden ofta kan ha ett innehåll som är aktuellt idag (*Gör klassikern till din egen* 2008, s. 57). Den historiska romanen bör ses som en kunskapskälla tillsammans med andra typer av texter och tillsammans med olika författare. Vinterek menar att:

Genom att låta oss komma nära människans vardagliga liv möjliggör de fiktiva historievärldarna en identifikation med dåtidens människor, vilket i sin tur innebär att de banar väg för en identitetsskapande process. (*Gör klassikern till din egen* 2008, s. 58).

Kort och gott: Ibland kan det vara lättare för elever att tillgodogöra sig ett historisk perspektiv med hjälp av skönlitteratur där de kan leva sig in i handlingen på ett helt annat sätt än i en faktatext. Det bör dock påpekas att historiska romaner inte alltid är historiskt korrekta och att elever ibland kan ha svårigheter i att förstå att karaktärerna är fiktiva, detta är något som lärare måste aktualisera för eleverna och göra dem medvetna om.

4. Analys och resultat

Under min uppväxt har jag sett på Selma Lagerlöf som en snäll och mysig sagotant. Detta gjorde också att jag senare gick vidare och läste flertalet av hennes böcker och noveller, av intresse för författaren och min bild av henne ändrades något, den vidgades. Men hur ser dagens skolungdomar på Lagerlöf, ser de på henne alls? Och är min barndomsbild av henne sann, är bilden av henne verkligen så enkel? Den svenska skolan har som vana att ta upp svenska författare och eleverna har oftast någon sorts bild av dessa författare om de är kända, vilket Lagerlöf onekligen är för de flesta. Något som vi alla får lära oss under tiden vi formas till de människor vi är, är att en människa, en författare i det här fallet, sällan är bara på ett sätt. Jag är inte bara blivande lärare, jag är också före detta maskinoperatör. Lagerlöf är inte bara sagotanten, utan också första kvinnliga nobelpristagaren i litteratur, första kvinnliga ledamoten i svenska akademien för att nämna några exempel.

I följande avsnitt presenteras kortfattat innehållet i novellen *Bortbytingen*, detta för att du som läsare ska få en uppfattning om vad novellen behandlar och innehåller. Därefter följer en novellanalys där jag analyserar och jämför min analys med Vivi Edströms för att se vad jag finner i texten som relevant för en tänkt undervisning. Sedan följer valmöjligheter för läraren där jag aktualiserar min analys och ställer den i relation till forskning kring litteratur i skolan. Därefter diskuterar jag mötet mellan styrdokument och novellen för att koppla samman novellens möjligheter med läroplanen och försöka utröna vilka delar av denna som kan beröras i arbete med novellen. Slutligen tar jag upp hinder och problem i arbete med Lagerlöfs novell som jag kan se, jag kommer även att sätta dessa i relation till forskningsbaserad litteratur.

4.1 Innehållssammanfattning av *Bortbytingen*

Novellen inleds med att en trollkärning går genom skogen med sitt barn, på vägen invid skogen kommer en bonde och hans fru ridande med sitt barn. Trollet vill se barnet och jämföra det med sitt eget så hon gömmer sig för att se barnet. Hästarna ser trollet och blir rädda och skenar, vilket gör att bondens fru tappar barnet på vägen. Trollet ser barnet och jämför det med sitt eget och blir ledsen över att människobarnet är vackrare. Bonden och hans fru får till slut ordning på hästarna och rider tillbaka för att hämta sitt barn, men trollet byter ut barnen innan de hunnit tillbaka. Bonden och frun ser att det är fel barn och de börjar leta i skogen eftersom de misstänker att det är en bortbyting. De lyckas bara hitta skallran som deras barn

hade i handen och bondhustrun bestämmer sig för att ta med bortbytingen hem eftersom hon inte vill lämna det på vägen.

Dagen därpå vet hela socknen om olyckan och kommer för att ge tips på hur de ska återfå sitt eget barn, det ena alternativet hemskare än det andra. Hustrun skyddar barnet mot allt som bonden försöker göra mot det för att få tillbaka sin son vilket leder till att bonden börjar hata frun. Efter ett tag har hela gården vänt sig emot henne och de stöter bort henne. Ett par år går och frun ger bortbytingen råttor och paddor till mat eftersom han inte äter något annat. Bonden föreslår en dag att de ska gå på marknad och han erbjuder sig att bära bortbytingen genom skogen. Väl där försöker han slänga bortbytingen ut för ett stup, men hustrun räddar trollbarnet. Detta gör att bonden hatar sin fru allt mer. Ett par år till går och en sommardag står huset i brand. Någon har sett att bortbytingen burit upp bränsle på vinden och lekt med tändstickor. Bonden försöker kasta in trollungen i lågorna, men hustrun hämtar ut honom. Efter detta lämnar bonden sin fru och hon blir sittandes invid brunnen med bortbytingen i famnen. Bonden går igenom skogen på väg ifrån sin fru och möter där ett barn som han tycker sig känna igen. Han får veta att det är hans egen son och de samtalar litet om hur han haft det hos trollen. Sonen berättar hur trollkärningen behandlat honom väl när bonden och hans fru behandlar trollungen väl och bonden inser att hans fru räddat deras eget barn genom att skydda bortbytingen. De går hem för att träffa bondhustrun och berätta för henne att hon räddat deras barn och allting slutar väl.

4.2 Novellanalys

Lagerlöf slår an sagans ton genom att inleda novellen med ”Det var en trollkärning, som kom gående...” (Lagerlöf 1915, s. 12), en variant av det var en gång. Sagans tretal finns också representerat i novellen då bonden snavar i skogen först två gånger och på den tredje gången tappar han trollungen. Även inslaget där bonden möter sin son i skogen och får gissa vem han är för att få veta var han är på väg, är ett klassiskt sagogrepp. Vandraren måste själv lista ut vem han möter för att få ta del av en hemlighet, i det här fallet var sonen är på väg. Ännu ett sagoinslag är hur barnen behandlas, i svensk folktro utgör trollens värld en spegelvänd form av människans värld. Då bortbytingen ges bröd och kött får människobarnet råttor och spindlar. Men när bortbytingen får paddor och möss, får människobarnet bröd och smör. Som jag tidigare påpekat under punkt 2.3 så var Lagerlöf väl förtrogen med sagans form och motiv från sin egen uppväxt.

Ett genomgående tema är moderskärlek, något som sätts på prov genom att hustrun får en bortbyting istället för sitt eget barn. Jag anser att även trollkärningens moderskärlek är i fokus i novellen och de samverkar parallellt. Trollkärningens moderskärlek ifrågasätts när hon får se ett annat barn och som hon tycker är finare än sitt eget. Men samtidigt är hon lojal mot sitt eget barn då hon utsätter människobarnet för samma prövningar hennes eget barn utsätts för av bonden och hans hustru. Bondhustrun har starka moderskänslor för sitt eget barn och känner också för bortbytingen genom att hon tycker synd om barnet och kan inte lämna det ensam på vägen. Hon skyddar bortbytingen mot sin man och mot gårdens folk som försöker skada honom. Genom att hon skyddar trollungen skadar hon sig själv eftersom gårdsfolket och mannen vänder henne ryggen. Hon blir ensam i sitt omhändertagande om barnet som inte är hennes eget. Därigenom blir även utanförskap ett av

novellens teman. Hustrun är en del av gårdens folk och grupp, samtidigt är hon inte det då hon tar hand om bortbytingen. Hon blir så att säga utfrysad eftersom hon går emot gruppens värderingar och normer.

Hustrun genomgår en inre förvandling, det blir viktigt för henne att skydda trollungen eftersom det är det enda hon har att leva för till slut när alla andra vänt henne ryggen. Även maken går igenom en inre förvandling där han går från att vara en tillgiven och älskande man till att bli arg och hatisk mot sin fru. Vivi Edström har skrivit om den inre förvandlingen som ett återkommande tema i Lagerlöfs författarskap, vilket vi även finner i novellen. Edström tolkar novellen *Bortbytingen* som ett äktenskap som håller på att spricka på grund av att hustrun tas i anspråk av ett handikappat barn. Min tolkning är att utanförskapet och moderskärleken är i fokus, och det går att kombinera med Edströms tolkning, men jag anser att man kan tolka bortbytingen – trollungen – på flera sätt. Det behöver inte handla om ett handikappat barn, det kan vara ett ondskefullt barn eftersom det tänder eld på huset och vänder maken mot hustrun. Det skulle också kunna vara ett krävande och ouppfostrat barn som kräver mer och mer moderskärlek och trots att han får henne för sig själv så räcker det inte. Samtidigt kan bortbytingen också tolkas som att det faktiskt är en bortbyting, att hustrun tvingas passa upp på någon annas barn och att gårdens folk och mannen känner motvilja till hennes moderskärlek för andra barn än hennes eget. Samtidigt kan jag utläsa en motvilja hos hustrun att ta hand om detta barn, eftersom hon hela tiden saknar sitt eget och blir påmind om det varje gång hon ser på bortbytingen.

Edström skriver om Lagerlöfs dolda uppror mot patriarkatet i novellen (2002) och jag håller med henne i hennes slutsats om kvinnans och mannens rätt och fel i novellen. Edström menar, som tidigare visats under 2.3, att Lagerlöf genom en kort slutsats av att kvinnan räddat barnet genom att skydda bortbytingen – att hon därmed har haft rätt och mannen fel i sin bedömning av vad de borde göra med och mot bortbytingen. Budskapet ligger väl dolt i sagan och det är inte helt säkert att eleverna kommer att reagera på detta, det är onekligen en intressant iakttagelse men jag anser att det numera är litet för vardagligt. Säkerligen djärvt när novellsamlingen utkom, men i dagens samhälle där vi kommit en bra bit med jämställdhetssträvan tror jag inte att eleverna skulle reagera över att kvinnan hade rätt och mannen hade fel.

Min bedömning blir att det inte går att ta ut *ett* budskap eller *en* tolkning av novellen, jag finner flertalet tolkningar som jag anser vara lika betydelsebärande. De har alla ingångar till olika beröringspunkter som kan användas i undervisning. Därför kommer jag inte att välja ut en specifik tolkning, utan se närmre på de fyra teman som jag funnit i min analys av novellen. Dessa är, för att göra det överskådligt; saga, moderskärlek, utanförskap och inre förvandling. Något som också bör påpekas är tiden för handlingen, novellen utkom 1915 i novellsamlingen *Troll och människor*, men eftersom den antar sagans form och motiv är det inte självklart att den utspelar sig under tidigt 1900-tal. Tiden är historisk men inte bunden till ett specifikt årtal eftersom läsaren inte får några historiskt bundna indikationer, inga datum eller årtal pekas ut och inte heller någon specifik historisk händelse. Det något dolda upproret mot patriarkatet kommer jag inte att beröra mer i resterande del av uppsatsen, eftersom jag anser att detta är något som eleverna inte skulle reagera på. Dagens gymnasieelever är oftast

insatta i genussystem – de flesta har gått i både förskola och skola där detta behandlats och varit en naturlig del av vardagen. Därför kan eleverna uppleva en viss mättnad av sådana frågor, därmed säger jag inte att de är mindre viktiga. Men för just den här novellen och litteratsamtalen skulle den inte fungera. Detta för att upproret är för dolt i novellen.

4.3 Valmöjligheter

Den tänka elevgruppen överensstämmer inte alltid med den verkliga, i mitt fall så finns det inte en verklig elevgrupp för mitt arbetsunderlag i dagsläget. Men det är viktigt att påminna om detta, jag har tidigare påpekat detta genom Gunilla Molloy's resonemang kring tänkt och verklig elevgrupp (Molloy 2003, s. 36). Jag har därför valt att nu presentera ganska lösa ramar i arbete kring novellen. Min litteraturpedagogiska förhoppning är att i arbete med Lagerlöfs novell utveckla elevernas läsande och deras förmåga att tänka kring texter och reflektera över dessa; både inom sig när de läser och i samtal kring litteraturen i grupper. Som Judith A. Langer tidigare varit inne på så bör läraren förbereda genom att skapa ett klassrumsklimat där eleverna tillåts diskutera och reflektera över det de läst (Langer 2005, s. 61).

Jag har tidigare påpekat att min förhoppning också är att de ska utveckla ett historiemedvetande både kring litterära genrer och samhället. I arbete med Lagerlöfs novell ligger det närmast till hands att diskutera hur det svenska samhället såg ut i början av 1900-talet och svensk folketro i ett historiskt perspektiv. Som jag tidigare påpekat är det dock inte självklart att handlingen sammanfaller med när den skrevs eftersom den antar sagans form. Detta bör också diskuteras med eleverna för att försöka få fram när de tror att den utspelar sig. Med tanke på hur bondesamhället såg ut är det troligt att den kan befinna sig någonstans mellan 1800-talet och tidigt 1900-tal. Samtidigt var folktron mest populär under 1800-talet då nationalromantiken var stark, men bondesamhället påverkades troligtvis inte av sådana strömningar. Om vi ska jämföra mina tankar kring detta med någon annan så ligger Ebbe Schön närmast, folklivsforskare som bl.a. skrivit boken *Troll och människa* (2008). Schön skriver att det är svårt att få en uppfattning om när vi i Norden började tro på troll, och samtidigt hävdar han att vi till viss del fortfarande tror på dem, men att de antagit en annan form än tidigare. Alltså kan vi inte, med Schöns resonemang uttolka när sagan utspelar sig, utan elevgruppen och läraren får diskutera sig fram genom andra indikationer från texten om när den utspelar sig. Detta föranleder oss till Lars Wolfs tankar om texters yta och djup, där ytan är den objektiva fakta vi finner i texten och där djupet är hur vi förstår och tolkar texten (Wolf 2002, s. 30). För att fortsätta på Wolfs resonemang så krävs också en litterär kompetens hos eleverna, de måste kunna samtala kring texter och reflektera över sin läsning.

Samtidigt kan det vara en bra idé att läraren tar i beaktande de tankar kring svenskämnets helhet som Molloy förespråkar (Molloy 2003, s. 38). Hon menar att svenskämnet bör ses som en helhet och då bör alltså läsningen av novellen följas av skrivning där eleverna får prova på att skriva inom genren saga. Samtidigt kan de analysera sina egna texter grammatiskt för att få ett bättre flöde och utbyta tankar och idéer i skrivprocessen med andra elever och läraren. Eleverna skulle också kunna ges tillfälle att prova på andra genrer i arbete med skrivning tillsammans med novellen som utgångspunkt. Jag anser att de skulle kunna skriva en nyhetsartikel som om de vore journalister på plats vid tiden för händelsen i

sagan, eller så skulle de kunna omvandla tiden till nutid genom att skriva ett blogginlägg, artikel eller ett debattinlägg med likande tema.

Lagerlöfs novell har fyra teman, enligt vad jag kommit fram till tidigare under punkt 4.2. Vi har nu behandlat sagotemat och hur eleverna och läraren skulle kunna arbeta med detta och vi ska nu fortsätta med temat moderskärlek. De teman som jag nu använder mig av som arbetsramar är tänkt som just, arbetsramar. Detta för att ge eleverna och läraren en ram att stödja sig mot och läraren kan själv välja om hon vill använda alla eller någon del. Samtidigt är det viktigt att påpeka att jag själv tänkt mig använda alla fyra teman som arbetsramar. Men om den verkliga elevgruppen finner andra arbetsmöjligheter och vägar att gå, så går det så klart att utöka eller omarbete mitt material, därav ganska lösa ramar att förhålla sig till. Samtidigt är ramarna konstruerade så att de kan ingå i varandra och utgöra en ram, arbetsområdet går att göra ganska litet och samtidigt oändligt stort, beroende på tidsramar och elevernas intresse. Jag förespråkar inte att man använder en hel termin till en kort novell, utan anpassar ramar och material till rådande tidsramar och möjligheter som finns på den aktuella skolan.

På samma sätt som eleverna bör få diskutera sagans form och novellens historiska tidsram bör de som sagt få diskutera moderskärleken i novellen. Roger Säljö (2000, s. 186) påpekar betydelsen av interaktion i arbete med en text. Interaktionen sker mellan läsaren och texten, därefter mellan de olika läsarna och ett ytterligare steg i denna interaktion kan vara genom att se en film med samma tema. Filmen som jag har valt ut med tanke på novellens tema moderskärlek är filmen *Changeling* (2008). Filmen utspelar sig i Los Angeles under 1920-talet, en ensamstående mor kommer hem från jobbet en kväll och sonen är försvunnen. Hon misstros av polisen och återfår en annan pojke som inte är hennes. Samtidigt anser polisen att det är hennes son trots hennes protester. Filmen är regisserad av Clint Eastwood, modern spelas av Angelina Jolie och filmen är baserad på en verklig händelse.

Genom att använda en film i arbetet med novellen vill jag knyta an till *Läroplan för gymnasieskolan* (Skolverket, 2011) där det i svenskämnet står att undervisningen ska "... leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter..." (Ibid. s. 160). Jag kommer att beröra läroplanen mer ingående under punkt 4.4. Magnus Persson (2000, s. 16) menar att populärkulturen har blivit ett alternativt bildningsmedel för dagens unga och skolan måste sätta populärkulturen i relation till andra texter (Med texter menar jag här både litteratur och film). Skolan måste fånga elevernas intresse och konkurrerar ibland med populärkulturen. Genom att aktualisera novellens teman med en film så är min förhoppning att fånga elevernas intresse och bredda deras textförståelse.

Läraren bör, innan påbörjat arbetsområde, tänka över sin egen skolgång för att kritiskt granska val hon gör och ställa dessa i relation till den egna skolgången. Detta har jag tidigare behandlat i uppsatsen då med fokus på Bengt Linnér och Boel Westerberg (2009). Det är viktigt att tänka igenom vad jag själv, som lärare, upplevt som tråkigt, jobbigt, roligt och lättamt under min egen skolgång för att kunna ta detta i beaktande när jag utformar

undervisningen och samtidigt för att förstå mina elever. Linnér och Westerberg framför ett annat viktigt resonemang kring lärarens inställning till undervisningen; läraren bör visa engagemang för både elevgruppen och litteraturen för att engagera eleverna till att delta i undervisningen.

Det tredje temat som kan behandlas är utanförskap. Genom detta tema och novellen i sin helhet är förhoppningen att stärka elevernas kulturella och personliga identitet. Magnus Persson menar att detta är möjligt genom litteratur (2007, s. 218). Eleverna får diskutera utanförskap med utgångspunkt i novellen och det blir då eleverna som får styra åt vilket håll läraren och elevgruppen ska utveckla temat och resonemanget. Om eleverna tycker att temat är intressant går det att fördjupa sig i andra former av utanförskap och då skaffa sig ett bredare perspektiv och ta del av andra källor till kunskapsinhämtning. Vi hamnar då i existentiella frågor som kan fördjupas och byggas ut beroende på elevernas intressen och ramar. Peter Aronsson (2004, s. 67-68) hävdar, som tidigare redovisat under punkt 2.1, att historiemedvetande kan hjälpa till i identitetsskapandet och att det är viktigt för ungdomar att knyta dåtid till nutid för att forma en bild av samhälle och sig själv som en del i denna helhet.

Det sista temat, inre förvandling, kan vara svårt för eleverna om de är ovana vid litteratursamtal och att diskutera text. Bengt Brodow och Kristina Rininsland (2005, s. 87) understryker vikten av att välja texter på rätt nivå. Samtidigt bör läraren utmana eleverna att utöka sin läskapacitet och associationsförmåga, menar de. Jag som lärare bör då coacha eleverna och uppmuntra dem till att utvecklas. Ett av Brodow och Rininslands huvudargument för detta är att man får helt andra möjligheter i skönlitteratur än i vardagliga situationer att möta människors tankar och känslor och även deras livsöden. Samtidigt som eleven kan behöva träna på litteraturläsning och litteratursamtal så kan läraren behöva träna hur hon ställer frågor. Jag anser att en av kärnfrågorna i litteratursamtalen bör vara Gunilla Molloys fråga; hur vet du det? (Molloy 2008, s. 77). Frågan ger eleverna möjlighet att förklara och argumentera vad de läst och hur de upplevt textens budskap. Ytterligare ett led torde vara att låta eleverna träna på att sammanfatta texten med egna ord, att lyfta fram textens huvuddrag och de viktigaste händelserna i texten. Frågan hur vet du det tränar också eleverna i att sätta ord på denna inre förvandling hos karaktärerna och jag anser att frågan kan ge dem möjlighet att upptäcka nya sidor av texten. Litteratursamtal i arbete med novellen blir på så sätt viktiga för elevernas utveckling och gruppen i sin helhet.

Genom en kort novell anser jag att eleverna skulle kunna introduceras till litteratursamtal och få prova på olika sätt att se på text och diskutera den. Samtidigt går det ju så klart att använda novellen på annat sätt än som en introduktion till litteratursamtal. Med Brodow och Rininsland i tankarna är det viktigt att coacha eleven vidare i sin utveckling, samtidigt som jag använder mig av Molloys fråga tränas de till att utveckla svar och argumentera, samtidigt som jag som lärare tar ett steg tillbaka och låter eleverna axla en del av ledarrollen i litteratursamtalen enligt Langers modell. De får interagera med texten och varandra enligt Säljös resonemang, och de får möjlighet att diskutera existentiella frågor där jag tar Aronsson som utgångspunkt för varför det är viktigt. Jag anser också, i enlighet med Linnér och Westerberg att jag då måste visa engagemang för eleverna, texten och deras tankar för att de ska vilja delta i undervisningen. Detta går också ihop med Molloys resonemang

kring att läraren bör ta hänsyn till gruppen och vad som sker i klassrummet. Därför är det också viktigt att inte överplanera, utan hålla sig till lösa ramar och följa gruppens önskningar och tankar. Jag anser också att jag måste vara tydlig mot eleverna och tidigt förklara att deras egna tolkningar av texten inte kan vara fel, precis som Langer och Wolf tidigare påpekat. Något som också är viktigt att införliva hos varje elev är att åsikter har betydelse, Molloy har tidigare tagit upp just detta. Slutligen ska jag också påpeka att jag som lärare inte heller får glömma att jag, till viss del, kommer att konkurrera med populärkultur om intresse och utrymme i elevens liv.

4.4 Mötet mellan styrdokument och novell

Jag har valt att här presentera tre citat från Läroplanen innan vi dyker in i litteraturen igen, detta för att punkten ska bli överskådlig och du som läsare inte behöver bläddra tillbaka till punkt 3 för att försöka utläsa vad jag bygger mitt resonemang på. Följande citat står att finna om skönlitteratur i svenskämnet:

Eleverna ska ges möjlighet att i skönlitteraturen se såväl det särskiljande som det allmänmänskliga i tid och rum. Undervisningen ska också leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Den ska utmana eleverna till nya tankesätt och öppna för nya perspektiv. (*Läroplan för gymnasieskolan 2011*, s. 160).

I undervisningen ska eleverna också utveckla: ”Förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritisk granska texter samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa.” och ”Kunskaper om centrala svenska och internationella skönlitterära verk och författarskap samt förmåga att sätta in dessa i ett sammanhang.” (*Läroplan för gymnasieskolan 2011*, s. 161). Skolverket nämner också att eleverna ska utveckla kunskaper om genrer och skönlitteratur från olika tider av båda könen.

Skolverket berör alltså föreställningsvärldar, yta och djup i text och att litteraturen ska utmana till nya tankesätt och således öppna för nya perspektiv. Genom litteraturen ska eleven förstå andra människors livsöden och erfarenheter och undervisningen ska sättas i relation till egna erfarenheter och intressen.

Mitt förslag för att genomföra detta i arbete med Selma Lagerlöfs novell är att arbeta med de fyra teman som jag funnit i min analys av novellen. Som jag tidigare påpekat kan dessa ses som lösa arbetsramar som går att kombinera på olika sätt och även sättas ihop till en arbetsram. De fyra teman som jag presenterat är alltså inre förvandling, saga, moderskärlek och utanförskap. För att knyta samman Skolverkets krav med novellens beröringspunkter krävs ett gott klassrumsklimat där eleven vågar ställa frågor, presentera sina egna tankar och lyssna till andra. Detta har vi tidigare berört i och med Langers resonemang (Langer 2005, s. 24).

Min litteraturpedagogiska förhoppning är, som jag tidigare påpekat, att eleverna ska utveckla sitt läsande, de ska kunna reflektera över texter och skapa ett historiemedvetande om såväl genrer som om samhället. I detta ingår också en del om svensk folketro i arbete med

novellen, för att förstå trollens del av novellen och då även samhället i ett historiskt perspektiv. Jag menade i inledningen att arbetet med Lagerlöfs novell skulle ge eleverna en bakgrund till fantasy och det kan därför vara en god idé att senare fortsätta med ett sådant arbetsområde. Vilket då också knyter an till Skolverkets tankar kring att eleverna bör känna till olika genrer och kunna sätta dessa i relation till varandra. Genom temat utanförskap anser jag att eleverna ges möjlighet att tillägna sig förståelse för andra människor och kan då också få en insikt om sig själva och deras egen roll i samhället. De ges alltså möjlighet till det, men det innebär inte alltid att de får just denna insikt. Detta hänger också på deras eget intresse för läraren, arbetsområdet och skolan i stort. Vi ska beröra detta mer under punkt 4.5.

Skolverket tar upp att eleverna borde få producera egna texter med utgångspunkt i det lästa, vilket jag har gett förslag på under punkt 4.3. Jag anser att eleverna skulle kunna få producera en egen saga, de skulle kunna prova på att skriva en nyhetsartikel som om de vore på platsen och då prova ett litet ålderdomligt språk. Eleverna skulle även kunna skriva om till nutid genom att sätta in händelsen i ett blogginlägg eller en debattartikel, eller en nutida nyhetsartikel. Min pedagogiska förhoppning går alltså att kombinera med Skolverkets bestämmelser och även Molloy's tanke om svenskämnet som en helhet (Molloy 2003, s. 38). Hur eleverna skulle kunna skriva om detta i ex. ett blogginlägg måste de själva få fundera kring och lärare och elev kan då diskutera kring detta innan de sätter igång.

Angående det särskiljande och det allmänmänskliga i en text, kan jag som lärare ta Wolf (2002) som utgångspunkt. Wolf tar upp yta och djup i text och det kan därför vara en idé att förklara detta för eleverna för att göra dem uppmärksamma på texten. Om de tidigare inte använt sig av yta och djup eller ej heller känner till detta, kan resonemanget öppna för nya tankesätt och perspektiv. Läraren bör då, enligt mig, förklara vad man kan finna i en text på ytan och vad vi kan förstå när vi går in på djupet i läsningen. När eleverna förstått yta och djup kan gruppen således diskutera när novellen utspelar sig och diskutera sago-motiven i den. Även i detta kan läraren ställa Molloy's fråga; hur vet du det? för att anknyta till elevernas förmåga att kritiskt granska en text och finna vad den säger och då även hur de uppfattar texten (Molloy 2008, s. 77). Jag måste nu påminna om att det är viktigt att läraren också ger eleverna den friheten i sin egen tolkning att de inte kan ha fel, så länge de kan underbygga sina tankar och resonemang. Langer och Wolf har tidigare påpekat hur viktigt det är att den egna tolkningen av en text inte kan vara fel.

Temat inre förvandling kan vara, som jag tidigare antytt under föregående punkt, något svårt för eleverna att urskilja. Men genom att diskutera yta och djup och låta eleverna bli medvetna om deras olika tolkningar av texten kan detta bredda deras syn och skapa nya tankesätt och nya perspektiv på texten. Därför anser jag att gruppen inte bör inleda med detta tema, utan ta det något senare och öva upp sig genom de föregående. Detta är den enda ram som således blir något fastare i sin utformning.

Både inre förvandling och utanförskap som tema innehåller existentiella frågor. Enligt Aronsson (2004, s. 68), som vi tidigare behandlat, kan historiemedvetande hjälpa till i den identitetsskapande processen. Men elevernas egna önskemål måste också vara i fokus kring detta, och som Molloy ansett och som jag inledde punkt 4 med så finns det i dagsläget

ingen verklig elevgrupp. Jag tänker inte heller spekulera kring vad dessa skulle finna relevant i arbete med dessa existentiella frågor då den tänka elevgruppen sällan överensstämmer med den verkliga, även Molloy behandlar detta (2003, s. 36).

För att åter anknyta till läroplanen står det att eleverna bör få kännedom om olika svenska och internationella författare och författarskap. Vilket gör att det därför vore en god idé att låta eleverna söka information om Lagerlöf och hennes författarskap. Risken finns dock att detta skulle kunna rinna ut i sanden om läraren inte ger fasta ramar kring hur detta ska gå till och hur lång tid eleverna får på sig innan de ska presentera sitt underlag. Därför kan det vara bra om läraren istället presenterar Lagerlöf genom ex. en kort PP-presentation. Men detta kan läraren välja själv beroende på hur elevgruppen ser ut.

Gällande temat moderskärlek har jag tidigare tagit upp filmen *Changeling* (2008), detta går ihop med Skolverkets tankar om att eleverna ska tillgodogöra sig förståelse för andra människors livsöden genom både litteratur, film och andra medier. För vissa elever kan detta också innebära att de knyter an till novellen mer och förstår den djupare genom att de både har fått interagera med texten och senare även en film. Säljö (2000, s. 186) tar upp interaktion som en viktig del för att skapa en förståelse för texten och andra människor, eleverna lär sig mer genom att diskutera med andra och min förhoppning är också att detta då ska stärka elevgruppen.

Eftersom det även påpekas i läroplanen att undervisningen ska knyta an till elevernas egna erfarenheter och intressen kan det vara intressant både för elevgruppen och för läraren att ta in ett populärkulturellt verk. Verket bör därför väljas ut av eleverna och sättas i relation till Lagerlöfs novell eller de teman som finns i novellen. Enligt Persson (2000, s. 16) konkurrerar skolan med populärkultur i form av intresse hos eleven och hur mycket tid som läggs på skolan i relation till populärkultur. Därför anser jag att läraren kan vinna mycket på att ta till sig elevernas intressen och anknyta undervisningen till dessa. Jag anser att om läraren visar intresse för vad eleverna anser vara viktigt, så vinner läraren mycket på detta genom att få ett större förtroende hos eleverna. Detta gör att de också känner engagemang för läraren och dennes undervisning. Linnér och Westerberg har tidigare tagit upp detta engagemang för elevgruppen och litteraturen (2009, s. 166). Genom att aktualisera ett snart 100-årigt verk och sätta det i relation till populärkultur kan därför läraren plantera en livslång lust att lära, som är Skolverkets förhoppning för all undervisning.

Genom att elevgruppen läser samma novell aktualiseras också demokratiuppdraget, vilket tidigare tagits upp i uppsatsen och detta har Molloy berört tidigare (2008, s. 335). Även Skolverket berör demokratiska arbetssätt och jag anser att läsning av samma novell kan vara en bra grund för att fortsätta med dessa demokratiska arbetssätt inom området. Med Skolverkets rekommendationer i bakhuvudet är det också därför jag har valt ganska lösa arbetsramar så att eleverna själva kan få vara delaktiga och påverka undervisningens gång. Skolverket behandlar också kulturarv som en viktig punkt som eleverna bör ha kännedom om. Eftersom Lagerlöf är en betydande svensk författare så ingår hon därmed i vårt kulturarv, även de teman hon behandlar såsom saga och skrock blir således en viktig del. Myndigheten för skolutveckling har också berört historia och kulturarv i sin

publikation från 2008, *Gör klassikern till din egen – att arbeta med skönlitteratur i klassrummet*. De skriver att det ibland kan vara lättare för elever att tillgodogöra sig ett historisk perspektiv med hjälp av skönlitteratur där de kan leva sig in i handlingen på ett helt annat sätt än i en faktatext. Då Lagerlöfs novell innehåller skrock är det inte säkert att läraren behöver påpeka att karaktärerna och handlingen är fiktiv, men som lärare är det i alla fall viktigt att komma ihåg just detta. Ibland kan historiska romaner ha vissa svårigheter i och med att eleven ibland kan tro att personerna levt på riktigt och att romanen därför är helt sanningsenlig. Historisk korrekthet kan således vara ett problem, vilket man som lärare kan aktualisera tillsammans med eleverna genom att undersöka vad som kan tänkas vara sant och vad som kan vara uppdyktat.

När läraren och eleverna då har berört kulturarvet genom novellen och dess teman och även diskuterat utanförskap och inre förvandling är min förhoppning att eleverna då har påbörjat sin inre resa i att stärka sin personliga och kulturella identitet. Magnus Persson (2007, s. 218) har påpekat att detta är möjligt genom litteratur. Samtidigt kan det ålderdomliga språket i novellen utgöra ett hinder för att eleverna ska tillgodogöra sig budskapet. Brodow och Rininsland (2005, s. 87) har understrukt vikten av att välja texter på rätt nivå och att läraren måste ta hänsyn till elevernas läskapacitet och försöka utöka denna. Det är viktigt att coacha eleverna och uppmuntra dem för att deras associationsförmåga till och genom texter ska utökas och stärkas. Detta ska vi se närmare på under nästa punkt där jag även tar upp de hinder och problem eleverna och läraren kan stöta på i arbete kring Lagerlöfs novell.

4.5 Hinder och problem

Jag kommer nu att ta upp de hinder och problem som kan finnas med att försöka aktualisera novellens innehåll i en gymnasieklass. Oavsett vilken text jag som lärare väljer att ta upp i en klass kan den möta både motstånd och gillande. Det beror på vad eleverna är vana vid sen tidigare i sin skolgång och hur litteratursamtal gått till tidigare där de varit delaktiga. Om eleverna mött litteratur som varit för svår eller litteratursamtal där deras egen tolkning inte fått framkomma, kan de uppleva ointresse och då möta läraren och texten med motstånd. Om de inte är vana vid att diskutera litteratur eller göra egna tolkningar kan det finnas en rädsla för att framföra sin tanke och de funderingar de fått av texten. Jag anser att det då är viktigt att läraren inte backar när hon stöter på dessa problem, utan möter upp dem och försöker överkomma dessa. Ett sätt att göra detta på kan vara att använda Adian Chambers metod som Gunilla Molloy tar upp (2008, s. 77). Metoden bygger på fyra delar; gillande, ogillande, frågetecken och kopplingar. Jag tolkar Chambers metod som att läraren då bör ställa dessa delar som frågor till eleverna – vad tyckte du om i texten, vad tyckte du inte om, var det något som du inte förstod? Den sista delen – kopplingar – kan ställas som flertalet olika frågor ex. kan du koppla detta till någon annan text du läst eller kan du koppla texten till något som hänt/som du hört/etc.. Själva ordet kopplingar kan också möta motstånd och verka för svårt för vissa elever. Då kan det vara idé att ändra frågan och vrida på den tills eleven uppfattar vad som efterfrågas. Men det är som sagt också viktigt att inte ställa frågor med ett rätt svar, utan tydligt påvisa att det är elevens egen tolkning läraren vill åt. När eleverna då leds vid handen i dessa litteratursamtal med Chambers metod är det viktigt med interaktionen mellan

eleverna, att de får höra andras tolkningar och då kan utöka sin egen och därmed bli säkrare i samtalen. Detta har även berörts tidigare tillsammans med Säljö och Langer.

Ytterligare en avgörande del som kan vara svårt för eleverna är språket i Lagerlöfs novell. Vissa ord ter sig något ålderdomliga och kan vara svåra att förstå. Det är då lärarens uppgift att än en gång överbrygga problemen och hjälpa eleven vidare. Jag anser att läraren då kan ex. skriva upp orden på tavlan och tillsammans med eleverna försöka utröna vad orden betyder. Ett annat alternativ är att läraren och eleverna tar hjälp av högläsning och då försöker utläsa ordens mening med hjälp av sammanhanget de står i. Jag anser att läraren inte bör gå in med rätta svar när elevgruppen stöter på problem i olika sammanhang i litteratursamtalen, inte ens när det gäller språket i novellen. Eftersom ett maktskifte måste ske mellan lärare och elever i litteratursamtalen, enligt vad Langer har påpekat tidigare, så får jag som lärare inte återta makten då vägen till att eleverna åter ska axla ledarrollen i samtalen då blir lång. Ledarskapet måste stanna hos eleverna trots vissa svårigheter. Läraren ska självfallet vara ledare, men i en annan form. Eleverna måste tillåtas att göra vissa fel, så länge läraren är med i gruppen och hjälper till att leda dem när det blir för svårt. Om eleverna märker att läraren inte går in och ger dessa rätta svar så kan de våga mer och växa i ansvaret och utöka sin litterära kompetens. Den litterära kompetensen har jag behandlat under tidigare punkter och då i relation till Wolf (2002).

Om eleverna är vana vid populärkultur, antingen via läsning, film eller andra medier så kan Lagerlöfs novell upplevas som svår och tråkig. Jag har tidigare behandlat Magnus Perssons (2000) resonemang kring populärkultur och skola under punkt 2.1 och 4.3 och kommer här att ställa dessa i relation till problem och hinder. Persson menar, som tidigare påpekats, att populärkulturen konkurrerar med skolan om tid och uppmärksamhet. Perssons kärnfråga finns citerad under punkt 2.1 och dess huvuddrag utgår ifrån problematiken kring att skapa en undervisning som utgår ifrån och tar hänsyn till elevernas erfarenheter. Jag anser att läraren bör ställa frågor till eleverna för att få fram vad som är svårt med novellen och varför den är tråkig. Även detta gör dem mer medvetna kring sin läsning och vi har då inlett ett litteratursamtal som tar avstamp i de problem eleverna finner i texten. Även om eleverna kan uppleva texten som svår, tråkig och orelevant går det att få till ett samtal kring detta och försöka komma vidare. Jag anser att novellen kan göras relevant trots motstånd och då exempelvis i relation till filmen *Changeling* från 2008. För vissa elever kan då novellen aktualiseras på nytt genom filmen och det går då att diskutera den på nya sätt. Utanförskapet och moderskärleken som finns representerade i både novellen och filmen går då att utgå ifrån för att komma vidare och fördjupa samtalen kring. Fördjupningen av dessa teman har jag tidigare behandlat under punkt 4.3 och går som tidigare sagt ut på att fördjupa utanförskapet genom existentiella frågor och utöka till andra former av utanförskap.

Om eleverna är oförmögna till att reflektera över sin läsning så måste de få träna på just detta. Om de inte kan reflektera så kan texter mötas med motstånd och då skapa problem för alla punkter som jag som lärare vill beröra genom läsningen. Genom elevernas egna intressen sätta i relation till novellen och dess budskap kan elevgruppen och läraren tillsammans upptäcka vad för sorts relevans novellen har för just den aktuella elevgruppen. Det handlar återigen om lärarens förmåga att lösa problem och medla mellan texten och

läsaren i litteratursamtalen. Som jag tidigare påpekat i denna uppsats med hänvisning till Brodow och Rininsland (2005, s. 96) så är det lärarens uppgift att coacha, stötta och utmana eleverna till att komma vidare och bli kompetenta och reflekterade läsare/tänkare. Hur detta ska gå till beror på elevgruppen och läraren, som jag tidigare påpekat i inledningen är mitt förslag inte en universiell lösning utan som sagt, endast ett förslag.

Oavsett elevernas tidigare erfarenheter av litteraturläsning och -samtal är det viktigt att påvisa svenskämnets helhet (Molloy 2003, s. 38). Jag anser att läsning inte kan behandlas isolerat från andra delar, såsom bl.a. skrivning. Detta överensstämmer även med styrdokumentet i svenska som jag behandlat under punkt 3 och 4.4. Jag har också gett förslag på olika skrivuppgifter under punkt 4.4. De flesta elever känner till och har stött på genren saga och därför kan det vara en bra utgångspunkt för diskussion och skrivning. Jag anser att om eleverna kan vinna litet självförtroende genom att inleda med något de känner till och kanske även behärskar så underlättar detta för fortsatt fördjupning i novellen och dess teman.

Diskussionen kring när handlingen i novellen kan ha utspelat sig anser jag att eleverna också bör få styra i. Med hjälp av varandra och även läraren till viss del kan de få tillfälle att öva upp förmågan att diskutera kring text och finna stöd för sina argument i texten. De kan även få söka information om folktro och samhället under ex. tidigt 1900-tal, om de finner argument till just tidigt 1900-tal, de kan också anse någon annan tidsperiod som mer relevant. Om eleven inte stött på Lagerlöf tidigare kan det även vara idé att söka information om henne och författarskapet, även detta kan göra novellen mer aktuell och intressant för eleverna.

Ibland kan lärare stöta på elever som inte tycker skolan är relevant, de kan ogilla läraren och då visar motstånd till allt som läraren väljer att presentera för dem. Även om det är sällsynt att en hel klass har den inställningen kan en elev påverka de andra negativt genom sitt ogillande. Jag anser att läraren måste vara beredd på att möta eleverna där de står och visa engagemang och intresse för eleverna och gruppen. Detta har jag tidigare diskuterat i relation till Linnér och Westerberg som påtalar detta engagemang som viktigt för undervisningen (2009, s. 166). Jag anser även, i enlighet med Linnér och Westerberg, att engagemanget måste innehålla delaktighet. Jag som lärare kan visa hur jag tänkt kring arbetsområdet, vad som ska tas upp och hur detta ställs i relation till vad styrdokumentet säger. Genom att göra detta kan eleverna få förståelse för vad Skolverket säger att de bör lära sig och hur vi ska göra detta praktiskt i klassrummet.

Vissa elever kan gynnas av att spela upp novellen som en teater, för att prova på att vara en del av handlingen eller att se novellens handling visuellt. Detta kan också möta motstånd i gruppen om de är osäkra med varandra, jag som lärare kan då spela upp teatern för dem om jag är bekväm med detta, eller fortsätta coacha dem att prova på nya saker. Mina förslag till lösningar på olika problem och även de problem jag kan finna är som tidigare påpekats endast förslag. Molloy (2003, s. 36) har också behandlat hur tänkt och verklig elevgrupp sällan överensstämmer, men jag är övertygad om att många problem som kan dyka upp i och med läsning och diskussioner kan överbryggas med hjälp av rätt metoder och didaktiska grepp. Jag anser att man heller inte ska underskatta den samlade kompetensen i det

arbetslag man som lärare arbetar i, finner man själv inte lösningar kan en kollega möjligtvis hjälpa till.

Om eleverna är osäkra på sin egen tolkning av texten kan de också ha lätt för att hacka på andras tolkningar, läraren måste hela tiden påminna om att ingen tolkning är fel och att alla kan ha rätt i dessa samtal. Jag anser också att läraren kan uppmana eleverna till att ifrågasätta deras och klasskamraternas olika tolkningar, men samtidigt uppmuntra dem att ifrågasätta på mer konstruktiva sätt än att bara förkasta klasskamraternas tolkningar. Läraren bör således uppmuntra och uppmana eleverna till öppenhet för andras tankar och resonemang kring texten. På så sätt kommer också läraren att aktivt arbeta för demokratiska synsätt och arbetsmetoder.

Oavsett om eleverna finner att texten är tråkig, svår, har obegripligt språk eller om de har svårt att reflektera över vad de läst behöver läraren stötta och hjälpa för att komma vidare. Jag måste påminna eleverna om att deras egen tolkning aldrig kan vara fel, men att de behöver ha argument till varför de tycker. Jag måste ställa frågor till dem och visa att jag bryr mig om dem, att jag är intresserad. Jag kan då ställa novellen i relation till vad de vanligtvis läser eller ser på. Men hjälp av relevanta frågor kan de överbrygga problemen och komma vidare, då med ökat självförtroende i sammahanget. Genom film kan de reflektera över novellen i nytt ljus och i diskussioner kan de lära sig att acceptera andras tolkningar, vilket då även främjar demokratiuppdraget. Slutligen vill jag än en gång påpeka att det är läraren som måste hjälpa och stötta eleverna vidare för att överkomma hinder och problem.

5. Diskussion och slutsatser

De didaktiska metoder som kan användas i arbete med Lagerlöfs novell utgörs av grundtanken att ingen tolkning av en text kan vara fel, så länge personen kan motivera sin tolkning (Säljö 2000). Langers metod att förskjuta makten från läraren till eleverna i samtalen är en viktigt grundpelare för att diskussionerna ska utgå ifrån eleverna och vara relevanta för dem (Langer 2005, s. 64). Läraren bör gå in i klassrummet med inställningen att eleverna är och bör ses som kompetenta tänkare, detta knyts till Säljö, Molloy, Langer och Wolfs resonemang kring litteraturundervisning. Ännu en av de didaktiska grundpelarna i undervisningen kring novellen bör vara Molloy's tanke kring läsning som en aktiv handling (Molloy 2008, s. 70). Även Molloy's tankar kring frågor anser jag vara viktiga i detta. Hur jag som lärare ställer frågor är viktigt, jag måste använda en genomtänkt metod kring frågeställning för att eleverna ska spöras att tänka efter och ge sin egen tolkning. Min slutsats är att de didaktiska metoder som kan tillämpas är alltså snarare en grundinställning och tanke hos läraren – hur läraren bemöter eleverna och uppmuntrar dem i samtal och läsning. En viktig del av den didaktiska metoden i arbete med novellen är också att låta elevernas åsikter ha betydelse och att läraren är öppen inför olika tolkningar, detta har Molloy tidigare behandlat (2008, s. 73).

Grundinställningen samverkar också med hur man aktualiserar novellens innehåll i en nutida gymnasieklass. Enligt Persson (2000) bör skolan samverka med livet utanför. Alltså bör läraren och eleverna, med hjälp av elevernas intressen, aktualisera novellen

genom att knyta den till elevernas tankar och känslor som uppstår i läsningen och i diskussioner. Samtidigt bör novellen aktualiseras genom vad eleverna finner som relevant och intressant i novellen. Detta har jag tidigare påpekat i och med mina lösa arbetsramar. Enligt Molloy (2008, s. 71) bör läraren ställa frågor på ett sådant sätt att elevernas känslor uppmärksammas, frågorna bör inte ha ett rätt svar. Min slutsats är att svaret däremot ska vara rätt för eleven - rätt för den som svarar. Molloy har även behandlat receptionsteori som en viktig del i detta, att läsaren ska kunna knyta text till egna erfarenheter (Molloy 2003, s. 33). I samtalen bör sambandet mellan text och verkligheten uppmärksammas, genom att göra detta med ett snart 100-årigt verk aktualiseras novellens teman och lyfts upp och blir en del av klassrummet, istället för ett isolerat och föråldrat skönlitterärt verk. Genom att låta eleverna också samverka med novellen genom en film och att skriva inom olika genrer aktualiseras novellen återigen. Vi behåller då också svenskämnets helhet, detta har tidigare diskuterats i relation till Molloy (2003, s. 38).

Jag anser att det är viktigt att läraren anammar Wolfs resonemang kring att det är läsaren som ger texten mening (Wolf 2002, s. 21). Samtidigt måste jag påminna om att texten ställer krav på sin läsare för att förstå. I fallet av Lagerlöfs novell kan ett av hindren utgöras av det något ålderdomliga språket. Samtidigt är inte alla ord svåra utan endast ett fåtal, vilket kan vara bra eftersom eleverna delvis kan läsa och förstå, men de hakar upp sig på vissa ställen. Att vissa ord är något svåra kan sporra vissa elever som vill förstå mer, medan andra kan se dem som kilometerhöga hinder. Oavsett vilket kan även detta vara en ingång till att aktualisera novellen, genom att försöka förstå orden tillsammans. Att försöka förstå tillsammans kan stärka gruppen och aktualisera demokratiuppdraget för undervisningen. Det går också att diskutera det faktum att även vår nutid kommer att bli dåtid så småningom, uttryck och ord vi idag använder oss av kan bli svåra att förstå för kommande generationer. Vi lever alltid idag, i nutid, men imorgon är framtiden och igår dåtid. Eftersom nutiden också är så pass flyktig kan man samtidigt påstå att vi lever i framtiden, eller i dåtiden beroende på hur man väljer att se det. Hur som helst så är vårt språk i ständig förändring. Genom att göra eleverna medvetna om detta, kan en grund läggas till att öppna ett intresse för ett historiemedvetande. Vi kan, lärare och elever, se litteraturen som tankeväckande på olika plan och ta utgångspunkt i både problem och vad vi tyckt varit intressant i novellen. Vi kan inte, lärare och elevgrupp, resa tillbaka i tiden rent fysiskt. Men genom en novell, en snart 100-årig text, kan vi resa tillbaka och möta människor och händelser och därigenom tillägna oss en förståelse för dåtidens samhälle och människor. Historiemedvetande är viktigt för individens formande och för vår förståelse för dåtid, nutid och framtid. Detta har jag tidigare behandlat i relation till Aronsson (2004).

De didaktiska valen får betydelse för eleverna, vad, hur, varför och vem blir viktiga frågor när lärare utformar och planerar undervisning. I mitt fall är mitt val Lagerlöfs novell *Bortbytingen*, hur blir min didaktiska grund samtidigt som hur även blir sättet jag aktualiserar novellen på. Mitt hur blir alltså beroende av elevernas intressen och tankar. Varför jag väljer novellen svaras på genom att ställa novellens beröringspunkter mot läroplanen och vem blir både elevgruppen och mig som lärare. Vi ska nu gå in i vilka delar av läroplanen som kan beröras för att göra novellen relevant.

För och främst ska jag återigen påpeka vikten av svenskämnets helhet, vi har tidigare ställt detta i relation till Molloy (2003) och även läroplanen. En undervisning som behandlar läsning isolerat från skrivning ger inte eleverna någon kontinuitet. Trådarna bör knytas ihop på samma sätt som jag nu knyter ihop mitt resonemang i uppsatsen. Läroplanen tar även upp vikten av en helhet. Eleverna ska få chansen att producera egna texter, med utgångspunkt i det lästa (*Läroplan för gymnasieskolan*, 2011). De ska få chansen att läsa, reflektera över det lästa och samtidigt kritiskt granska texter. I arbete med novellen får de läsa, de får reflektera genom litteratursamtal och även granska texten då vi ser närmare på språket och novellens yta och djup. Eleverna ska också, enligt läroplanen, få kunskaper om centrala svenska verk och författarskap i ett sammanhang. Även detta berörs i arbete med novellen. Med novellen berörs även punkten i läroplanen där det påpekas att eleverna ska få läsa inom olika genrer, skriva in olika genrer och läsa litteratur från olika tider och av båda könen. Vi har då också berört en del av vårt svenska kulturarv genom att arbeta med en novell av en välkänd svensk författare. Det ska samtidigt påpekas att vi genom detta endast täcker in en del av ämnets mål och uppdrag, samtidigt anser jag att det är svårt att kunna bocka av alla punkter i läroplanen i ett arbete med en kort novell. Frågan är också hur bra det är att beröra alla delar av läroplanen under ett och samma arbetsförlopp.

Genom att eleverna får diskutera med varandra utmanas också deras tankesätt och samtalen kan öppna för nya perspektiv, även detta diskuteras i relation till läroplanen under föregående punkter. Läroplanen trycker också på vikten av att diskutera och läsa i relation till egna intressen och erfarenheter och att dessa ska aktualiseras i arbete med text. Jag anser att eleverna ges tillfälle till detta genom grunden i litteratursamtalen och lärarens påpekande om hur novellen kan knytas till nutid och elevernas tankar och intressen.

Läroplanen tar också upp att litteratur ska ses som en källa till självinsikt och ge förståelse för andra människor. Förståelsen inbegriper också andras liv, erfarenheter, tankar och föreställningsvärldar. Genom novellen ges eleverna möjlighet att förstå karaktärernas erfarenheter och tankar, och genom litteratursamtalen ges de möjlighet att förstå sina kamraters tankar och föreställningsvärldar. Litteratursamtalen blir på så sätt viktiga för att eleverna ska förstå både varandra och texten. Genom en snart 100-årig novell får eleverna också möjlighet att möta människor i en annan tid och en annan miljö. Detta har jag diskuterat under tidigare punkter i relation till Brodow och Rininsland (2005). Även Persson berörs genom detta, eftersom han har menat att litteraturen ger läsaren möjlighet att bli mer tolerant och empatisk (Persson, 2007).

Egna tolkningar kan inte vara fel – så länge eleverna kan motivera dem. Jag har sagt det förut och säger det alltså igen. I svenskämnets litteraturdelen finns sällan fasta svar på frågor läraren ställer, egna tolkningar av litteratur kan i princip aldrig vara fel. Detta gör att både lärare och elever kan uppleva vissa svårigheter i ämnet. Rädslan för att säga fel svar kan hindra elever från att svara på frågor om litteraturen. Jag anser att läraren bör undvika frågor som undersöker om eleverna verkligen läst texten. Det intressanta är inte om de kan minnas vissa delar av novellen, utan hur de har tolkat novellen – hur de har förstått den. Läraren måste påpeka för eleverna att det inte finns en tolkning, utan lika många tolkningar som det finns elever! Det kan samtidigt kännas svårt för läraren att se eleverna som kompetenta

tänkare, det kan kännas provocerande och oroligt. Vad händer om de inte är kompetenta tänkare, tänk om det inte fungerar. Jag anser att läraren måste våga, läraren bör inte fördumma sina elever genom att se dem som icke-tänkare. Om läraren fördummar sina elever så kommer de inte att våga säga sin mening och inte heller tolka texten själva. Läraren bör vara öppen och frigörande. Öppen mot elevernas tolkningar och frigörande på så sätt att hon uppmuntrar dem och visar engagemang. Om läraren visar engagemang och en tilltro till sina elevers kapacitet, så anser jag att en grund har lagts till en livslång lust att lära.

Jag anser att viss kritik kan riktas mot att jag valt att bortse ifrån en av beröringspunkterna jag funnit i uppsatsen, upproret mot patriarkatet. Men som jag tidigare påpekat anser jag att det är för dolt för att eleverna ska uppmärksamma detta i novellen. Eftersom min uppsats endast är ett förslag och inte en universiell lösning är det upp till läraren själv att välja om hon väljer att ta med detta eller att göra som jag har gjort. Kritik kan även riktas mot de hinder och problem som jag har funnit och gett förslag på i uppsatsen. Eftersom jag inte har genomfört något test på min undervisning i ett klassrum med en verklig elevgrupp och inte heller genomfört några intervjuer med elever och lärare så kan detta ses som ett problem. Men det har inte varit mitt syfte med uppsatsen. Syftet har endast varit att problematisera hur en idag relevant lärarhandledning skulle kunna se ut. Jag har därför satt mig ner och tänkt igenom det värsta scenariot jag skulle kunna tänka mig och senare gett förslag på hur de olika problemen kan mötas och oskadliggöras.

Det som jag slutligen vill påpeka är att det viktigaste i hur man som lärare än väljer att möta sin elevgrupp är att vara öppen för olika tolkningar och låta eleverna få axla en del av ledarskapet för att växa i sin litterära kompetens. Jag anser att det är en god grund till att skapa en livslång lust att lära. De didaktiska metoder som jag tar upp i arbete kring Lagerlöfs novell kan även tillämpas i arbete kring andra litterära verk, grunden för litteratursamtalen kan vara den samma och läraren kan använda en annan text om så önskas. Som jag tidigare påpekat är min uppsats endast ett förslag och därför kan även novellen i sig ses som ett förslag på en litterär text att arbeta med i klassrummet.

6. Sammanfattning

Syftet med min uppsats var att på vetenskaplig grund problematisera hur en idag relevant lärarhandledning i arbete kring Selma Lagerlöfs novell *Bortbytingen* skulle kunna se ut. Jag har nu gett mitt förslag till olika vägar att gå och de pedagogiska möjligheter som jag har funnit. De didaktiska metoder som kan tillämpas i arbete med Lagerlöfs novell utgår ifrån grundtanken att ingen tolkning kan vara fel. Det finns, och bör få finnas, lika många tolkningar som det finns elever. Jag har också kommit fram till att läraren bör vara lyhörd gentemot sina elever för att därigenom kunna aktualisera novellens innehåll i gymnasieklassen. Elevernas egna erfarenheter och intressen måste spela in för att kunna göra novellen och dess teman relevant. Novellen kan också aktualiseras genom att ställas i relation till filmen *Changeling* (2008). De delar av läroplanen som kan beröras för att göra novellen relevant utgår ifrån att eleverna ska tillgodogöra sig en förståelse för sig själv och för andra människor genom skönlitteratur. Även läroplanens riklinjer om att läsning och skrivning bör samverka, på samma sätt som texter och andra former så som filmer och medier bör få

samverka. Detta har berörts i och med förslag på skrivuppgifter och en spelfilm som bygger på samma teman som novellen.

Min litteraturpedagogiska tanke har utgått ifrån att ge eleverna en bakgrund till genren fantasy genom att ta upp dess föregångare – sagan. Samtidigt har förhoppningen varit att undersöka möjligheterna för ett arbetsunderlag som ger eleverna ett historiemedvetande. Det ska nu även avslutningsvis påpekas att mitt förslag endast är ett förslag och är inte universiellt. Jag har även tagit viss hänsyn till detta i min analys och resultat där jag anger ganska lösa arbetsramar som kan anpassas och omarbetas efter behov och verklig elevgrupp. Innehållet i novellen har behandlat värderingar, skrock och sagomotiv som kan göras aktuella för eleverna genom deras egna intressen och förhoppningar om undervisningen. Jag har även ställt novellen i relation till populärkulturens inverkan på ungdomars intresse och hur mycket tid de väljer att lägga på skolan och populärkulturen.

Studien har varit en kvalitativ undersökning där en analys av Lagerlöfs novell legat till grund för urvalet av didaktiska metoder. Valet av forskningsbaserad litteratur har baserats på valet av gymnasieelever som målgrupp. Genom läroplanen i svenska för gymnasieskolan 2011 har jag sammanfogat målen, den forskningbaserade litteraturen och Lagerlöfs novell. Jag har därefter genomfört en analys och en resultatpresentation där jag plockat fram teman och olika beröringspunkter som jag funnit i texten. Förhoppningen är att min uppsats ska vara till hjälp för olika lärare och elevgrupper.

7. Källor

- Aronsson, Peter (2004). *Historiebruk: att använda det förflutna*, Lund: Studentlitteratur.
- Brodow, Bengt & Rininsland, Kristina (2005). *Att arbeta med skönlitteratur i skolan: praktik och teori*, Lund: Studentlitteratur.
- Changeling*/Clint Eastwood (2008). Spelfilm.
- Edström, Vivi (2002). *Selma Lagerlöf, Livets vågspel*, Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Edström, Vivi (1986). *Selma Lagerlöfs litterära profil*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gör klassikern till din egen – att arbeta med skönlitteratur i klassrummet* (2008). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Lagerlöf, Selma (1915). *Bortbytingen* i författarens *Troll och människor*, Stockholm: Albert Bonnier.
- Langer, Judith A. (2005). *Litterära föreställningsvärldar*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Linnér, Bengt & Westerberg, Boel (2009). *Att undervisa är att välja: mångkulturalitet, innehåll och meningsskapande*, Lund: Studentlitteratur.
- Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola* (2011). Stockholm: Skolverket.
- Molloy, Gunilla (2003). *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, Lund: Studentlitteratur.
- Molloy, Gunilla (2008). *Reflekterande läsning och skrivning*, Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (Red.) (2000). *Populärkulturen och skolan*, Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur?*, Lund: Studentlitteratur.
- Schön, Ebbe (2008). *Troll och människa*, Stockholm: Hjalmarsson & Högberg bokförlag.
- Säljö, Roger (2000). *Lärande i praktiken*, Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Weidel, Gunnel (1964). *Helgon och gengångare. Gestaltning av kärlek och rättvisa i Selma Lagerlöfs diktning*. Lund: Gleerup.
- Wolf, Lars (2002). *Läsaren som textskapare*, Lund: Studentlitteratur.